

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА И ЉУДСКИХ ПРАВА

Међународна научна конференција

ЉУДСКА ПРАВА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

8–9. децембар 2022. године | САНУ, Кнез Михаилова 35

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

академик ТИБОР ВАРАДИ, председник
дописни члан АЛПАР ЛОШОНЦ
проф. МАРИЈАНА ПАЈВАНЧИЋ
проф. МИОДРАГ ЈОВАНОВИЋ
др ЗОРАН ЛУТОВАЦ
ДРАГИЦА ПУЉАРЕВИЋ

ПРОГРАМ

Четвртак, 8. децембар 2022. године

Свечана сала САНУ

10.00

ПОЗДРАВНЕ РЕЧИ

академик Владимир С. Костић

академик Тибор Варади

**ВАНРЕДНЕ СИТУАЦИЈЕ И ЊИХОВА РЕФЛЕКСИЈА
НА ЉУДСКА ПРАВА**

Председава: *проф. Миодраг Јовановић*

10.15–10.35

Тибор Варади

Ванредна правна размишљања у ванредним ситуацијама

10.35–10.55

Миодраг Чолић

Заштита здравља у ванредним ситуацијама

10.55–11.15

Флоријан Бибер

Пост-пандемијска демократија и национализам

11.15–11.35

Алпар Лошонц

Испреплетаност управљања у односу на здравствене и економске ванредне ситуације: европска констелација

11.35–12.00

Дискусија

12.00–12.15

Пауза за кафу

**ОСНОВНА ЛИЧНА ПРАВА
У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА**

Председава: *проф. Виолета Беширевић*

12.15–12.35

Танасије Маринковић

Појам и правни режим нередовних стања

- 12.35–12.55 **Маја Настић**
Дерогација људских права у ванредним ситуацијама у пракси Европског суда за људска права
- 12.55–13.15 **Тамаш Корхец**
Одустајање од слободне судијске процене
- 13.15–13.35 **Весна Ракић Водинелић**
Присушје правди у ванредним приликама
- 13.35–14.00 **Дискусија**
- 14.00–15.00 **Коктел, Клуб САНУ**

**ЈЕДНАКЕ МОГУЋНОСТИ ОСТВАРИВАЊА
ПРАВА ВУЛНЕРАБИЛНИХ ГРУПА
У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА**

Председава: *проф. Маријана Пајванчић*

- 15.00–15.20 **Сања Клемпић Богади**
Старији становници и пандемија болести ковид-19 – пример Хрватске
- 15.20–15.40 **Невена Петрушић**
Родни аспекти и ванредне ситуације изазване пандемијом ковид-19 и мерама за њено сјречавање
- 15.40–16.00 **Дамјан Татић**
Једнаке могућности остваривања права особа са инвалидитетом у време пандемије
- 16.00–16.15 **Горан Башић**
Права припадника/ца националних мањина са посебним освртом на права Рома
- 16.15–16.40 **Дискусија**

Петак, 9. децембар 2022. године
Свечана сала САНУ

СОЦИЈАЛНА И ЕКОНОМСКА ПРАВА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Председава: *проф. Дубравка Валић Недељковић*

- 10.00–10.20 Милојко Арсић
Економске последице пандемије ковид-19
- 10.20–10.40 Весна Лескошек
Социјални рад у време пандемије ковид-19 у Словенији
- 10.40–11.00 Марија Бабовић
*Заносленост и услови рада, рад у неформалној економији
и вишеструко појачане групе у ванредној ситуацији
изазваној мерама за сјечавање пандемије ковид-19*
- 11.00–11.30 Дискусија
- 11.30–11.45 Пауза за кафу

ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ И ПОЛИТИЧКА ПРАВА И РАД ИНСТИТУЦИЈА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Председава: *дописни члан Алпар Лошонц*

- 11.45–12.05 Зоран Лутовац
*Утицај пандемије ковид-19 на политички живот у
Србији*
- 12.05–12.25 Ирена Пејић
*Ограничење представничке функције парламента у
ванредном стању*

- 12.25–12.45 Дубравка Валић Недељковић, Стефан Јањић
*Право на обавештености и информисање у ванредној
ситуацији*
- 12.45–13.15 Дискусија
- 13.15 ***Завршна реч***

КЊИГА АПСТРАКАТА

ВАНРЕДНА ПРАВНА РАЗМИШЉАЊА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Тибор Варади*

Ванредне ситуације сужавају простор нормалности – па и простор права, као заштитника нормалности. То сужавање може бити из разлога општег интереса, а може бити и са изговором општег интереса. У временима владавине екстремних идеологија, не користи се ни изговор општег интереса, већ се јавно наводе интереси неке расе или нације. Ванредне ситуације може да створи и занос одговора на фашизам или друге екстремне идеологије.

У ванредним ситуацијама се понекад стварају правне стратегије које настоје да се приближе нормалности путем заобилазница. Постоје бројни примери таквих заобилазница. Неки остају на терену реторике. Други се још више удаљавају, као што је то случај, на пример, са стратегијом лажних развода у доба када припадност супруга или супруге одређеној нацији доноси губитак права.

* Српска академија наука и уметности

ЗАШТИТА ЗДРАВЉА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Миодраг Чолић*

Глобалне претње човечанству и догађаји који угрожавају колективно здравље људи (ратови, природне катастрофе, пандемије, биотероризам, климатске промене, миграције) имају веома озбиљне последице по здравље људи и јавну безбедност. Јавна здравствена безбедност обухвата све неопходне активности за смањење штетног утицаја ванредних догађаја на колективно здравље становништва. Ванредни догађаји и ситуације захтевају посебну организацију здравственог система. Због тога, свака држава, у складу са степеном економског развоја и развијености здравствене заштите, планира и спроводи мере за збрињавање људи у условима катастрофа који су најповољнији за дату заједницу. За то не постоји универзални образац јер спровођење мера додатно зависи од природе катастрофе и њеног узрока. Државе имају унапред припремљене планове по којима реагују чим се процени ризик, одмах по настанку ванредне ситуације. У нашој земљи постоји Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама у оквиру Закона о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама. Смањење ризика од катастрофа је политика која се успоставља и спроводи са циљем превенције нових и смањења постојећих ризика кроз спровођење интегрисаних и инклузивних економских, социјалних, образовних, нормативних, здравствених, културних, технолошких, политичких и других мера које јачају отпорност и спремност заједнице за реаговање и ублажавање последица насталих катастрофа. У складу са Законом о здравственој заштити, здравствена установа је дужна да организује и спроводи мере у случају елементарних и других већих непогода и ванредних ситуација, а Завод за јавно здравље утврђује и спроводи посебне мере. На основу процене ризика издвајају се средства за обезбеђење лекова, болничких капацитета и других материјалних средстава као и додатно ангажовање особља ради збрињавања повређених/оболелих и њихове психосоцијалне подршке. Међутим, процењује се да данас само трећина земаља у свету има могућност да активно управља мерама у ванредним ситуацијама у области јавног

* Српска академија наука и уметности

здравља. Због тога је међународна подршка и помоћ кроз партнерство између земаља и министарстава здравља од суштинског значаја. Када је реч о међународној помоћи и међународним активностима најважнија подршка је Светска здравствена организација (СЗО), која је првенствено задужена за бригу о такозваном глобалном здрављу, односно за све догађаје који потенцијално могу угрозити јавно здравље. СЗО, заједно са УНИЦЕФ-ом, Светским програмом за храну и уз финансијску подршку Светске банке и других институција, има примарну улогу у планирању, управљању и координацији свих активности на нивоу глобалне здравствене заштите. Ако такве некоординиране активности изостану, онда се негативне последице не огледају само у погоршању здравља, већ и у свим аспектима функционисања друштва у целини. СЗО координира ове активности на основу Међународног здравственог правилника (МЗП) који представља оквирни документ за превенцију и контролу претњи глобалном здрављу. МЗП има кључну улогу у глобалној сарадњи на пољу унапређења јавног здравља у ванредним околностима и правно је обавезујући међународни документ. За болести које се јављају први пут или оне које се очекују у ванредним околностима (укључујући епидемије) било је важно успостављање Глобалне мреже за обавештавање и одговор на избијање болести у оквиру СЗО. У закључку се може истаћи да је здравствена заштита у условима ванредних ситуација од кључног значаја за државу и друштвену заједницу. Она се обавља кроз сарадњу између војних, полицијских и цивилних структура унутар саме државе, на нивоу здравствених институција, уз непосредну интеракцију са међународним партнерима и институцијама на челу са СЗО.

POST-PANDEMIC DEMOCRACY AND NATIONALISM

Florian Bieber*

The paper will explore the impact of the pandemic on democracy and nationalism in a comparative perspective. While at first, the pandemic and the lockdowns led to serious restrictions of individual freedoms in all types of political regimes, from authoritarian to democratic, the question to be answered is what the long-term consequence might be. At first glance, most restrictions were lifted within several months and only countries pursuing zero-Covid policies, such as China or New Zealand maintained the restrictions for more extended periods of time. Yet, the reassertion of the state, both within and at its borders has become visible in the pandemic and might have longer term consequences. In particular, whether the strengthening of the state will lead to de-globalization and strengthening of more exclusive identities and policies associated with it, will be explored in the paper.

Key words: Pandemic COVID, democracy, limitation of individual freedoms and rights, long-term consequences, comparative perspective

ПОСТ-ПАНДЕМИЈСКА ДЕМОКРАТИЈА И НАЦИОНАЛИЗАМ

У раду се истражује утицај пандемије на демократију и национализам у компаративној перспективи. Док су у почетку пандемија и изолације довеле до озбиљних ограничења индивидуалних слобода у свим типовима политичких режима, од ауторитарних до демократских, питање на које треба одговорити је какве би могле бити дугорочне последице. На први поглед, већина ограничења је укинута у року од неколико месеци, а само земље које су водиле политику нулте толеранције према ковид-у, као што су Кина и Нови Зеланд, задржале су ограничења у дужем временском периоду. Ипак, поновно успостављање државе, како унутар тако и на њеним границама, постало је видљиво у пандемији и могло би имати дугорочне последице. Конкретно питање које ће бити истражено је да ли ће јачање државе довести до деглобализације и јачања ексклузивнијих идентитета и политика повезаних са њом.

Кључне речи: пандемија, демократија, ограничење индивидуалних слобода, дугорочне последице, компаративна перспектива

* Centre for Southeast European Studies at the University of Graz, Austria

ИСПРЕПЛЕТАНОСТ УПРАВЉАЊА У ОДНОСУ НА ЗДРАВСТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ВАНРЕДНЕ СИТУАЦИЈЕ: ЕВРОПСКА КОНСТЕЛАЦИЈА

Алпар Лошонц*

Полазим од тога да механизме управљања ванредним ситуацијама карактерише јак континуитет у Европи. Сходно томе, постоје релевантне спојнице између економских криза које су се дифузно појављивале на површини од избијања кризе 2007. године и пандемије која се јавила више од 10 година касније.

Поводом тога, прво се поставља питање у каквом је односу динамички појам кризе и појам ванредне ситуације која је реализовала дубок утицај на европске токове. Како се „рационализују“ процеси кризног управљања у току ванредних ситуација које су се умножавале у Европи у току последње деценије закључно са деценијом која је у току? Затим се поставља питање „економске сазданости ванредне ситуације“ која је тематизована много пута у дисциплинама у којима се интерферирају правни, економски и политички аспекти. Истовремено, „нормализација“ ванредних ситуација намеће и ревитализацију и ретематизацију наведеног термина. Треће, непролазност економских ванредних ситуација се „улива“ у значењски простор ванредне здравствене ситуације као што је ковид-19, што индукује питање наговештене испреплетаности између наведених ванредних ситуација, тако и поновно размишљање у динамици појмовне одређености ванредних ситуација. Најзад, расправљам о томе како континуитет између различитих ванредних ситуација које се кумулирају утиче на транснационалне процесе. Да ли се одиста може говорити о „транснационализацији“ управљања ванредним ситуацијама и да ли је ковид-19 неповратно померио тенденције поводом тога?

* Српска академија наука и уметности

ПОЈАМ И ПРАВНИ РЕЖИМ НЕРЕДОВНИХ СТАЊА

Танасије Маринковић*

Нередовна стања су облици државне нужде којима се прибегава да би се држава успешно борила против друштвене или природне опасности која угрожава њен опстанак и/или опстанак њених грађана по принципу „спас народа је врховни закон“ (*salus populi suprema lex*). Упоредноправно и међународноправно посматрано, та стања се најчешће јављају као ратно стање, ванредно стање и ванредна ситуација. Ова нередовна стања се међусобно разликују у погледу основа и начина проглашења, као и правног режима који се на њих примењује. Међутим, није увек јасно о ком стању је реч, односно које би требало прогласити. Борба против тероризма често има за последицу увођење ванредног стања, иако политичке заједнице тада могу бити ближе Хобсовом природном стању – рата свих против свију. Такође, државе које воде агресивне ратове не проглашавају ратно стање, већ евентуално неки облик ванредног стања, покушавајући тако да прикрију непоштовање међународног права које изричито забрањује агресију.

Република Србија се током 2020. године нашла у другој врсти недоумице. Реагујући на пандемију вируса короне прогласила је ванредно стање без пуне свести о томе зашто се определила за тај режим, а не режим ванредне ситуације који се такође може увести у условима епидемије и других елементарних непогода (земљотресâ, поплаваâ, пожарâ великих размера). Дилему нису решили ни народни посланици, који су потврдили одлуку председника Републике, председнице Народне скупштине и председнице Владе, као ни судије Уставног суда које су одбациле иницијативу за испитивање уставности Одлуке о проглашењу ванредног стања.

С обзиром на недовољно разумевање нередовних стања и њихову актуелност, у раду се излажу појам и правни режим нередовних стања са нагласком на разграничење између ванредног стања и ванредне ситуације у правном систему Републике Србије.

* Правни факултет, Универзитет у Београду

ДЕРОГАЦИЈА ЉУДСКИХ ПРАВА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА У ПРАКСИ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Маја Настић*

Наша полазна премиса је да ванредне ситуације представљају један од великих изазова за остваривање и заштиту људских права. Наиме, искуство је показало да се најтежа кршења људских права јављају у ванредним стањима. Стога, важно је да важење људских права у стањима нужде буде правно регулисано и да простор за дискрециона овлашћења носилаца власти буде сужен у највећој могућој мери.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода препознаје ове комплексне околности и прописује да свака држава може, у доба рата или друге јавне опасности која прети опстанку нације, применити мере које одступају од њених обавеза по Конвенцији. Наведена одступања морају бити предузета у најнужнијој мери, коју изискује таква ситуација, с тим да те мере не буду у нескладу са њеним другим обавезама према међународном праву. Европска конвенција прави дистинкцију између права и експлиците утврђује у погледу којих права нису допуштена одступања. У ова апсолутна права Конвенција сврстава право на живот, забрану мучења, забрану ропства и принудног рада и кажњавање по основу закона.

Овако утврђен оквир важења људских права прецизно је разрађен у пракси Европског суда за људска права. Најпре, како Европска конвенција не дефинише појам опасности, Европски суд је успоставио критеријуме који морају бити испуњени да би она постојала. Истовремено, Суд подсећа да је на свакој држави уговорници да, унутар своје одговорности за опстанак нације, одреди да ли је он угрожен јавном опасношћу и, ако јесте, колико далеко је неопходно отићи да се та опасност превазиђе (случај *Aksoy* против Турске). Како су национални органи у директном и непосредном контакту са узроком ове ситуације, у бољем су положају да донесу одлуку о постојању ванредног стања, те о природи и обиму дерогирања потребног за његово уклањање. Али, то не значи да државе имају неограничено дискреционо право јер домаћу слободу оцењивања прати европски надзор. У том контексту, Суд наглашава да присутност ванредног

* Правни факултет, Универзитет у Нишу

стања не сме бити употребљено да се поткопају темељи демократске државе, засновани на владавини права и подели власти. Примена ванредних мера не сме довести у питање ни начела која представљају темеље конвенцијског система, попут начела законитости и начела пропорционалности. Ванредно стање које угрожава опстанак народа не сме бити изговор за ограничење политичке расправе и права која из тога проистичу. Такође, без обзира на хитну ситуацију, државе чланице треба да обезбеде веома добро оправдање за притварање и кажњавање услед остваривања слободе изражавања (случај Mehmet Hason Alton против Турске).

Дакле, клаузула о дерогацији не би требало да буде уперена против људских права, већ напротив, да доприноси њиховој ефикасној заштити. Сврха дерогације требало би да буде успостављање баланса између потребе државе да превазиђе ванредну ситуацију и да заштити основна права.

ОДУСТАЈАЊЕ ОД СЛОБОДНЕ СУДИЈСКЕ ПРОЦЕНЕ

Тамаш Корхец*

Током 2020. и 2021. године, цео свет се суочио са изазовима које је донела пандемија изазвана вирусом ковид-19. Промене и изазови утицали су на различите области живота од привреде, система образовања, здравствене заштите, културе, спорта, преко функционисања репресивног апарата државе, па све до елементарних приватних контаката и односа међу људима. Убрзан је процес пресељења животних активности, трговине, услуга у виртуални, дигитални свет, откривене су слабости и рањивост глобализације привреде, тестиран је целокупан систем заштите основних људских права. Мере које су државе предузимале у циљу заштите здравља становништва, очувања привреде, функционисања система здравствене заштите, образовног система и репресивног апарата државе су се разликовале од државе до државе, али су оне махом подразумевале значајна и дуготрајна ограничења основних људских права и слобода: од права на личну слободу и слободе кретања, па све до права окривљених у кривичном поступку, права на заштиту здравља, па и права на слободу изражавања и права на информисаност. Најзначајнији национални и међународни органи и тела за заштиту људских права су се тешко сналазили у новонасталим ванредним околностима. Са једне стране, са процесног становишта, многи органи, пре свега судови, су се пасивизирали, опасност од ширења заразе је често довело до тога да судови привремено обуставе свој рад, док са материјално-правне стране, судови и други органи су се нашли пред изазовом процене „сразмерности“ мера ограничења. Судови су у погледу сразмерности ограничења, углавном прихватили аргумент да су извршни органи власти једино меродавни да оцене потребу и оправданост мера ограничења, што суд не може контролисати. Данас, када се полако сабирају рачуни, постоје озбиљне сумње да су неке мере са којима су ограничена основна права биле непотребне или неефикасне у отклањању опасности, односно да су неке од ових мера нанеле више штете здрављу него заразе ковидом-19. Многи болесници нису примили третман против озбиљних обољења или су мере довеле до тешких психолошких поремећаја.

* Уставни суд Републике Србије

Овај рад има за циљ да на примеру Србије прикаже ограничења која су се односила на личну слободу и безбедност, али и слободу кретања, као и да анализира ставове Уставног суда у вези са уставношћу ових мера, како у процесном тако и у материјалном смислу. У првом делу рада, даће се кратак осврт на судску праксу у упоредном уставном праву, док ће се у другом делу рада, извршити анализа регулативе и праксе у Србији.

Теза овог рада јесте да су судови генерално, а судови у Србији посебно, исказали велику уздржаност у погледу заштите ограничених људских права током пандемије у 2020. и 2021. години, како у погледу поштовања формалне уставности и законитости, тако и у погледу материјално-правне заштите, остављајући изузетно широк простор извршној власти, да одмери нужности и сразмерност уведених мера ограничења.

Кључне речи: ванредно стање, ванредна ситуација, ковид-19, мере ограничења права, право на личну слободу и безбедност, слобода кретања, сразмерност ограничења

ПРИСТУП ПРАВДИ У ВАНРЕДНИМ ПРИЛИКАМА

Весна Ракић Водинелић*

Један од централних правних и фактичких проблема који се испољио у време пандемије ковид-19 био је свесно прибегавање одређивању ванредног стања, уместо ванредне ситуације. Ова два појма се јасно разликују у правним изворима Србије – почев од надлежности до правних последица ограничења људских права.

Право на приступ суду било је ограничавано правно, актима и на начин чија је уставност спорна, приоритетима рада јавних тужилаштава, уз прекорачење овлашћења, као и фактички, што се спроводило неформалним затварањем или смањењем рада правосудних институција.

Наступило је, због свега овога, вануставно правно стање, чије последице још увек нису саниране нити реституисане. Уставни суд Србије није испунио улогу чувара Устава, не само у заштити људских права, него ни у очувању уставног начела о подели власти и владавини права.

Није неопходно само то да се ове последице академски и медијски експлицирају. Нужно је да се надлежни судови и други правосудни органи о томе изјасне својим одлукама, што би у другим ванредним приликама могло имати дејство превенције повреде права на приступ правди.

Кључне речи: приступ правди, правосудне институције, ванредне прилике, заштита људских права

* Правни факултет, Универзитет УНИОН

STARIJI STANOVNICI I PANDEMIJA BOLESTI COVID-19: PRIMJER HRVATSKE

Sanja Klempić Bogadi*

Pandemija bolesti COVID-19 donijela je brojne izazove za zdravstvene sustave, ekonomije, ali i za način života koji smo do tada poznavali. Od samog početka stariji stanovnici su identificirani kao najugroženija skupina. S prostornim širenjem bolesti države su jedna za drugom uvodile različita ograničenja u svakodnevnom životu. Za razliku od brojnih europskih država, Hrvatska niti u jednom razdoblju tijekom pandemije bolesti COVID-19 za starije koji žive u vlastitom domu nije donosila rigoroznije epidemiološke mjere nego za opću populaciju. Ipak, zahtjev za „ostankom doma“ i fizičko distanciranje značajno je izmijenilo svakodnevnicu svih starijih građana. Istovremeno, vrlo rigorozne mjere su u prvom i drugom valu tijekom 2020. bile na snazi za starije stanovnike koji žive u domovima za starije i nemoćne.

U ovom izlaganju ćemo analizirati razlike u načinu života starijih stanovnika u vlastitom domu i u domu za starije i nemoćne, s obzirom na epidemiološke mjere koje su se provodile prije dostupnosti cjepiva protiv COVID-19. Analizirati ćemo i dominantni narativ o starijima tijekom pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj i medijsku kampanju Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike o suzbijanju širenja korona virusa među starijom populacijom „Odgovorni ostajemo bliski“.

Pisanjem u medijima isključivo o brizi, (ne)sigurnosti, bolest(i) i umiranju starijih, konstruirala se njihova pozicija kojom ih se još više isključivalo, izoliralo i zastrašivalo. Pritom je najveća pozornost bila posvećena problemima unutar socijalnih i zdravstvenih institucija, a u velikoj mjeri su bili marginalizirani stariji koji žive u vlastitom domu. Ono što je od početka pojave pandemije u komunikaciji zdravstvenih autoriteta prema populaciji bilo pogrešno jest što se uz dnevno izvješćavanje o broju umrlih, redovito naglašava da su svi umrli stariji ili s puno pratećih bolesti, kao da to onda znači i očekivanu i prihvatljivu smrt. U medijskom prostoru je nužno jačati komunikaciju koja je protiv ageisma, a u smjeru međugeneracijske solidarnosti, i pritom izbjegavati narativ stigmatizacije bilo koje dobne skupine.

* Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

РОДНИ АСПЕКТИ ВАНРЕДНЕ СИТУАЦИЈЕ ИЗАЗВАНЕ ПАНДЕМИЈОМ КОВИД-19 И МЕРАМА ЗА ЊЕНО СПРЕЧАВАЊЕ

Невена Петрушић*

Пандемија ковида изазвала је велики шок за друштво и економију. Настале су тектонске промене у свим аспектима живота и функционисања институција. Ванредна ситуација изазвана пандемијом захтевала је хитан одговор који је укључио низ ограничења људских права у циљу спречавања ширења заразе, али и бројне економске и социјалне мере ради смањења негативних ефеката пандемије. Имајући у виду да утицај ванредне ситуације није родно неутралан, у раду је извршена родна анализа предузетих мера, са циљем да се утврди степен њихове уродњености с аспекта задовољења родно заснованих потреба жена и мушкараца и сагледа примена интерсекционалног приступа у њиховом дизајнирању и спровођењу. Циљ анализе је да се испита степен интегрисања родне и интерсекционалне перспективе у одговор органа јавне власти на пандемију и на основу тога формулишу препоруке за адекватну процену родних утицаја и родно одговорно деловање у ванредним ситуацијама, које не продубљује родне јазове, већ позитивно утиче на остваривање родне равноправности.

Кључне речи: ковид, ванредна ситуација, родна анализа, родна равноправност

* Правни факултет, Универзитет у Нишу

ЈЕДНАКЕ МОГУЋНОСТИ ОСТВАРИВАЊА ПРАВА ОСОБА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ У ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ

Дамјан Татић*

У оквиру четворомесечног пројекта реализованог у периоду од септембра до децембра 2020. године под називом „Подршка систему управљања ванредним ситуацијама који укључује особе са инвалидитетом“, који је финансијски подржан од стране мисије ОЕБС-а у Србији, Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС) је спровела истраживање са циљем побољшања регулативе у области ванредних ситуација у светлу чињенице да надлежни органи морају да укључе особе са инвалидитетом, као једну од најрањивијих категорија у пандемији, у све мере реаговања у ванредним ситуацијама и мерама опоравка.

Посебна пажња посвећена је анализи одговора репрезентативних организација особа са инвалидитетом на упитнике НООИС-а о остваривању права и ограничењима и изазовима са којима су се њихови чланови сусретали током пандемије ковид-19.

Анализа одговора министарстава надлежних за питања рада, запошљавања, социјалне заштите, просвете, здравствене заштите и унутрашњих послова на упитнике НООИС-а о мерама предузетим ради обезбеђивања остваривања права особа са инвалидитетом током пандемије чини један од кључних делова истраживања. Подједнака пажња посвећена је анализи одговора канцеларије Заштитника грађана и канцеларије Повереника за заштиту равноправности на упитнике НООИС-а. Истраживање обухвата и анализу одговора и коментара активиста и представника организација особа са инвалидитетом изнетих на фокус групи коју је организовао НООИС.

Пандемија ковид-19 показала је да прописи и стратешки документи Републике Србије нису у довољној мери били инклузивни, јер особе са инвалидитетом у Србији нису биле препознате као део становништва који је нарочито изложен заразним болестима на почетку пандемије. Мере заштите и мере ради ублажавања последица пандемије предузимане на почетку пандемије често нису обухватале особе са инвалидитетом, или нису узимале у обзир прилагођавања нужна особама са инвалидитетом.

* Комитет УН за права особа са инвалидитетом

Особе са инвалидитетом су биле заборављене и невидљиве на почетку пандемије ковид-19 и њихов положај се поправио тек после интервенција покрета особа са инвалидитетом и независних установа за заштиту људских права – правни акти су мењани и допуњавани, а мере су донекле прилагођене како би биле инклузивније и обухватиле особе са инвалидитетом. Одговор на пандемију мора бити у складу са мерама препорученим у Саопштењу Комитета за права особа са инвалидитетом и Специјалног изасланика генералног секретара Уједињених нација за инвалидитет и приступачност о ковид-19 и особама са инвалидитетом.

Истраживање „Ка инклузивном одговору на пандемију: утицај пандемије ковид-19 на положај особа са инвалидитетом у Србији и препоруке за остваривање и заштиту права ових особа у ситуацијама епидемиолошког ризика“ пружа свеобухватан, аналитички увид у изазове са којима су се особе са инвалидитетом у Србији суочавале у остваривању људских права током пандемије ковид-19 и нуди научно утемељена, аргументована решења, предлаже конкретне мере како би се овим особама пружиле једнаке могућности за остваривање права у условима пандемије. Као такво, оно представља изузетно вредан допринос научном испитивању положаја особа са инвалидитетом и заслужује дужну пажњу, како стручне тако и најшире јавности и доносиоца одлука.

Кључне речи: особе са инвалидитетом, истраживање, ванредне ситуације, пандемија ковид-19, остваривање људских права, једнаке могућности

ПРАВА ПРИПАДНИКА/ЦА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПРАВА РОМА

Горан Башић*

У бројним извештајима међународних организација (Савет Европе, Европска комисија, Агенција за основна права ЕУ...) држава Европске уније и невладиних и стручних удружења истичу се проблеми са којима су се суочили припадници расних, националних и етничких мањина након што је вирус ковид-19 добио пандемијски значај. Једноставним претраживањем интернета лако је пронаћи мноштво података из актуелних истраживања која на основу чињеница сведоче о тим проблемима најчешће у вези са неједнакостима у вези са приступом правди, услугама у јавним службама, слободом кретања, говором мржње и различитим облицима дискриминације. У мишљењима Саветодавног комитета за Оквирну конвенцију о заштити националних мањина усвијеним од почетка пандемије (Албанија, Хрватска...) јасно је изражена брига за положај и проблеме националних мањина у вези са последицама изазваним пандемијом. У тим извештајима посебна пажња је усмерена на припаднике ромске заједнице којој је, током пандемије, отежано да користи постојеће европске и националне мере у вези са превазилажењем проблема социјалног укључивања и дискриминације. У вези са положајем и остваривањем права Рома током пандемије такође постоје различити извештаји (ЕЦ, ФРА) на основу којих се планирају мере које би требало да обезбеде лакше сналажење припадника ромске заједнице у ванредним и измењеним ситуацијама, али и да отклоне последице настале током пандемијског периода 2020. до 2022. године.

У јавним политикама и стручној јавности у Србији таквих података и анализа нема упркос неколико извештаја невладиних организација (YUCOM, Фондација за отворено друштво, Фонд центар за демократију...) и једног прилога који је припремио Тим за смањење сиромаштва Владе Републике Србије. Проблем прикупљања етнички десегрегираних података у Србији није нов и на њега су пажњу скренуле у различитим извештајима Европска комисија, Савет Европе (ФЦНМ, ЕЦРИ), УН (ЦЕРД) и постоји обавеза прикупљања такве врсте података

* Институт друштвених наука, Београд

и њиховог статистичког коришћења у планирању јавних политика и нарочито креирању афирмативних мера. Међутим, за сада, осим парцијалних података стручних и невладиних организација, други подаци нису познати јавности. Без валидних и проверљивих података тешко је осмишљавати, планирати, пратити, управљати мерама било које политике, а у ванредним околностима то је изузетно тешко.

У вези са уређењем положаја националних мањина у ванредним околностима поставља се питање примене афирмативних мера. Да ли се оне примењују у таквим околностима или не? Устав Републике Србије предвиђа да се такве мере могу „увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима“, као и то да се „достигнути ниво људских и мањинских права не може се смањивати“, али и то да су: „при ограничавању људских и мањинских права, сви државни органи, а нарочито судови, дужни да воде рачуна о суштини права које се ограничава, важности сврхе ограничења, природи и обиму ограничења, односу ограничења са сврхом ограничења и о томе да ли постоји начин да се сврха ограничења постигне мањим ограничењем права“. Да ли се о овим уставним правима водило рачуна у условима када су ионако крхке институције тешко је рећи.

Најзад, упркос томе што је држава у одређеним јавним политикама одговорила на изазове пандемије и омогућила остваривање права на заштиту културног идентитета, на пример кроз електронску наставу на језицима националних мањина, многа питања су остала отворена, а проблеми прикривени, што јесте последица недоречене политике мултикултурализма у Србији.

ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19

Милојко Арсић*

Након проглашења пандемије ковид-19 широм света су примењене епидемиолошке мере, којима је ограничено кретање људи, а неке привредне активности су привремено забрањене. У већини земаља највећу ригорозност епидемиолошка ограничења су имала током другог квартала 2022. године, након чега су ублажавана. Велика неизвесност у првим месецима пандемије довела је до смањења инвестиција и одлагања потрошње која није приоритетна, што је додатно оборило привредну активност. Током пандемије владе су примениле најснажније фискалне стимулансе у новијој економској историји, који су током 2020. и 2021. достигли око 10% светског БДП. Фискални стимуланси су обухватили мере као што су: исплата зарада радницима који нису радили, одобравање помоћи домаћинствима који имају доходак мањи од одређеног нивоа, одобравање субвенција предузећима, одлагање или ослобађање од плаћања пореза, одобравање гаранција на кредите банака приватним предузећима, докапитализовање приватних предузећа и др. Централне банке су смањиле каматне стопе на историјски минимум, откупљивале државне и корпоративне хартије од вредности, ублажавале пруденционе норме. Експанзивна монетарна и фискална политика су подстакле повећање приватних и државних дугова током 2020–2021. године за преко 30% БДП.

Нето резултат епидемиолошких ограничења и промене понашање грађана са једне стране, и фискалних и монетарних стимуланса са друге стране био је дубок али краткотрајан пад БДП, након чега је уследио убрзани опоравак. БДП је у великом броју земаља већ током 2021. достигао преткризни ниво, али неке делатности, попут аутомобилске индустрије, ни у 2022. нису достигле преткризни ниво активности. Снажни фискални и монетарни стимуланси и краткотрајност пада БДП утицали су да стопа незапослености током пандемије у већини земаља није значајно повећана. Пандемија је убрзала неке трендове на тржишту рада, као што су рад од куће, дигитализација и аутоматизација послова. Реалне нето зараде у

* Економски факултет, Универзитет у Београду

2020. години, упркос томе што је у већини земаља опала производња, су стагнирале или расле, док је економска неједнакост у европским земљама остала приближно непромењена. Неравнотежа између пада привредне активности током 2020. године и раста доходака покренула је инфлацију у првој половини 2021. године. С обзиром на то да опоравак привреде у многим земљама није био завршен, а да узроци и постојаност инфлације нису били извесни, централне банке и владе су одлагале примену рестриктивних мера током 2021. године. Постојаност инфлације и њено убрзање утицала је на то да централне банке и владе током 2022. године почну са применом рестриктивних мера, као што су престанак куповине државних и корпоративних хартија од вредности, повећање каматних стопа, смањење фискалних дефицита и др.

Кључне речи: епидемиолошке мере, фискални и монетарни стимуланси, опоравак привреде, инфлација

SOCIJALNI RAD U VREME PANDEMIJE KOVID-19 U SLOVENIJI

*Vesna Leskošek**

Polazeći od globalne definicije profesije (IFSW, IASSW, 2014), socijalni rad treba da igra ključnu ulogu u vanrednim situacijama, jer uključuje veštine i znanja koja doprinose adekvatnom odgovoru društava na nove društvene okolnosti. Međutim, odgovor tokom pandemije Kovid-19 u Sloveniji karakterisala je marginalizacija socijalnog rada, koji nije bio uključen u donošenje odluka o lokalnim i nacionalnim merama protiv pandemije. Fokus je bio gotovo isključivo na zdravstvenim i ekonomskim posledicama pandemije. Potreba stanovništva za podrškom u situacijama suočavanja sa nevoljama koje su doživeli (zbog mera kao što su socijalno distanciranje, zabrana javnog života i izolacija) ostala je gotovo potpuno zanemarena. Mere je sprovedla vlada u dogovoru sa medicinskom strukom, bez uključivanja stručnjaka iz oblasti obrazovanja ili socijalne zaštite. Ova situacija nije jedinstvena za Sloveniju. U globalnom diskursu o pandemiji, socijalni radnici širom sveta pozvani su da izađu iz pasivnosti i aktivno se založe za ljude čija se socijalna situacija dodatno pogoršala nakon vladinih mera protiv pandemije.

Na nivou svakodnevne prakse institucija socijalne zaštite, istraživanja širom sveta jasno pokazuju da ih je pandemija Kovid-19 zatekla nespremne, uprkos znanju i iskustvu socijalnih radnika u postupanju u ekstremnim situacijama, ali takođe ukazuju na neka poboljšanja tokom trajanja pandemije. U kojoj meri su socijalni radnici bili spremni da se prilagode novim situacijama i izazovima razlikuje se od zemlje do zemlje i zavisi od strukturnih (političkih – makro) i organizacionih (organizacije socijalne zaštite – mezo) mera, kao i od ličnih odnosno profesionalnih (socijalni radnici – mikro) uverenja, veština i znanja.

Glavno pitanje ovog izlaganja je kako se ova tri nivoa ukrštaju i kako to utiče na svakodnevni rad socijalnih radnika u slovenačkim centrima za socijalni rad, kako bi se pronašli odgovori na to šta su specifični i inovativni pristupi ovom izazovu. Sproveli smo istraživanje koristeći mešovite metode za dobijanje podataka. U prvom talasu pandemije (proleće 2020), 11 socijalnih radnica pisalo je dnevnike. U drugom talasu (jesen 2020. i zima 2021), obavili smo 16 polustrukturiranih intervjua i kreirali smo onlajn anketu na koju smo dobili 294 popunjena upitnika.

* Fakultet za socijalni rad, Univerzitet u Ljubljani

Rezultati pokazuju značajne razlike između prvog i drugog talasa pandemije. U prvom talasu, socijalni rad je u velikoj meri zavisio od uputstava vlade i medicinskih stručnih grupa, što je dovelo do ograničenja u kontaktima sa korisnicima usluga i izazivalo ozbiljne etičke i profesionalne dileme. Prelaskom pandemije u drugi talas, socijalne službe i socijalni radnici postali su fleksibilniji i inovativniji u odgovorima na potrebe korisnika usluga. Normativni okvir odredio je organizaciju socijalnih službi, ali važan je bio način na koji je rukovodstvo reagovalo na definisani okvir i kako je svaki socijalni radnik postupao u svakodnevnoj praksi.

ЗАПОСЛЕНОСТ И УСЛОВИ РАДА, РАД У НЕФОРМАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ И ВИШЕСТРУКО ПОГОЂЕНЕ ГРУПЕ У ВАНРЕДНОЈ СИТУАЦИЈИ ИЗАЗВАНОЈ МЕРАМА ЗА СПРЕЧАВАЊЕ ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19

Марија Бабовић*

Прилог представља анализу утицаја пандемије ковид-19 на запосленост и рад становништва уз посебне увиде у ситуацију осетљивих друштвених група дефинисаних на основу старости, родне припадности, етничитета и типа насеља. Анализа је усмерена на основне показатеље нивоа и структуре запослености, као и карактеристика рада које се односе на остваривање социо-економских права на основу рада. У овом аспекту анализа се ослања на податке Анкете о радној снази Републичког завода за статистику, као и више истраживања која су спроведена у периоду 2020–2022. о утицају пандемије на различите аспекте запослености и рада. Посебна пажња биће усмерена на неформалну запосленост, која је у почетним фазама пандемије и условима ванредног стања била најснажније погођена, пре свега због тога што су сектори у којима се региструје већи удео неформално запослених били јаче погођени ефектима пандемије и мерама у одговору на њу. У фокусу анализе социо-економских права пажња ће пре свега бити усмерена на зараде, право на коришћење плаћеног боловања и плаћеног годишњег одмора, те обезбеђивања безбедних услова на радном месту. Специфични увиди у ефекте на запосленост и рад посебно осетљивих рањивих група, које нису довољно обухваћене или видљиве у подацима Анкете о радној снази, ослониће се на различита истраживања утицаја пандемије на рањиве групе. Део излагања односиће се и на оцену мера Владе на спречавање незапослености услед пандемије.

Кључне речи: пандемија ковид-19, запосленост, рад, неформална запосленост, социо-економска права

* Филозофски факултет, Универзитет у Београду

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19 НА ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У СРБИЈИ

Зоран Лутовац*

Када се говори о праву грађанки и грађана на учешће у политичком животу и стању демократије у ванредној ситуацији, онда би требало најпре сагледати какве су могућности и ограничења за њихову партиципацију у редовним околностима и какво је стање демократије када нема ванредне ситуације. Када говоримо о редовним околностима требало би имати у виду природу политичког поретка, уставно-правни систем, политичку културу, снагу и развијеност институција на којима почива држава и друштво, развијеност грађанског друштва и снагу јавног мњења, те место и улогу медија у политичкој заједници и друштву уопште.

Ако право грађана и грађанки на учешће у политичком животу ставимо у корелацију са свим наведеним параметрима, онда не можемо говорити о повољним околностима за њихово остваривање ни у редовној, а камоли у условима ванредне ситуације. Никада те околности у новијој политичкој историји нису биле на нивоу земаља развијене либералне демократије, али су посебно биле неповољне 90-тих година XX века и у последњој декади. Наиме, у раздобљу од 2012. до 2022. године у Србији постоје формалне демократске институције које су лишене суштинског демократског садржаја.

У пракси носиоци власти су у повлашћеном, односно апсолутно доминантном положају. Они манипулацијама државним ресурсима и институцијама као усавршена машинерија из 90-тих година XX века имају толику предност у политичким сучељавањима да их потпуно обесмишљавају. Опозициони политички актери потпуно су у неравноправном положају. На тај начин одстрањен је темељни демократски принцип равноправног учешћа у изборном надметању. Избори се одржавају редовно, али је опозиција у подређеном положају у сваком смислу – у финансијском, због финансијског инжењеринга који фаворизује владајућу партију и слаби опозиционе странке, у медијском, због утицаја режима на медије или потпуне контроле медија, у правном, због непостојања независног правосуђа,

* Институт друштвених наука, Београд

у социјалном, због пригушеног јавног мњења и потиснутог грађанског друштва.

Сви наведени недостаци нарочито су били испољени у време пандемије ковид-19 кроз непрекидну целодневну кампању о „бризи за здравље грађана“ и кроз кампању за „изборе“ одржане без елементарних услова да буду слободни и поштени и у време здравствене угрожености грађана.

Пандемија ковид-19 је само учинила још видљивијим све дугогодишње слабости државе и друштва: отуђену и потпуно себи окренуту политичку класу на власти, нестручну администрацију, изразите социјалне неједнакости и поделе у друштву, крхку и заробљену економију. Страх и несигурност заокупили су грађане више него икада. Слобода правда и демократија су биле потиснуте иза егзистенцијалистичких брига и проблема.

Кључне речи: ванредна ситуација, ковид-19, политички живот, Србија

ОГРАНИЧЕЊЕ ПРЕДСТАВНИЧКЕ ФУНКЦИЈЕ ПАРЛАМЕНТА У ВАНРЕДНОМ СТАЊУ

Ирена Пејић*

У раду се разматра потребна и допуштена мера ограничења представничке функције парламента у ванредном стању. Деловање парламента у ванредним околностима отвара питање могућности остваривања парламентарних надлежности јер функција репрезентације, мада изворна по свом правно-политичком значењу, губи приоритет због посебних околности у којима се држава налази.

Проглашење ванредног стања, по природи ствари, налаже хитност у поступању и доношењу одлука уставних органа. Отуда се одређене надлежности парламента преносе на органе извршне власти. Основно је питање инструмената којима уставна демократија треба да обезбеди свој опстанак у стању тзв. државне нужде. Проблем лежи у акцијама које предузимају органи извршне власти и које лако попримају својства „диктатуре“, упркос подели власти као основном постулату владавине права. У околностима ванредног стања законодавна власт делегира уставну моћ извршној власти, јер преовладава гледиште да је извршна власт једини орган који је способан да врши уравнотежавање националне безбедности и грађанских слобода у ванредном стању. Законодавна власт није у стању да предузима хитне мере, а разлози који онемогућавају законодавца да поступа у ванредним околностима јесу: недостатак информација, немогућност да делује брзо и да одлуке доноси јединствено. Уместо тога, парламент доноси закон за случај ванредног стања унапред (*ex ante*), а он се „активира“ када дође до таквог стања и тада омогућава извршној власти да дискреционо одлучује. Међутим, закони донети *ex ante* су општи и начелни, па зато често и нејасни, што може да доведе до проблема у успостављању легалног и легитимног основа за акте извршне власти. Упоредно искуство показује да неограничена егzekутива у ванредним околностима може да доведе до злоупотребе овлашћења. Уколико се грађани „навикну“ на ограничења грађанских слобода као одговор на хитан случај, онда ће ова ограничења постати значајнија и од саме слободе. Отуда је важно укључивање судске контроле да би

* Правни факултет, Универзитет у Нишу

мере којима се слободе ограничавају биле предузете само ако је то неопходно, пропорционално и оправдано општим интересом.

ПРАВО НА ОБАВЕШТЕНОСТ И ИНФОРМИСАЊЕ У ВАНРЕДНОЈ СИТУАЦИЈИ

Дубравка Валић Недељковић*, Стефан Јањић*

„Ванредна ситуација је стање када су ризици и претње или последице катастрофа, ванредних догађаја и других опасности по становништво, животну средину и материјална добра таквог обима и интензитета да њихов настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби, због чега је за њихово ублажавање и отклањање неопходно употребити посебне мере, снаге и средства уз појачан режим рада“; дефинише члан 8 Закона о ванредним ситуацијама Републике Србије (2009). Како би сви актери утврђени овим Законом могли успешно да делују у ублажавању и отклањању ванредне ситуације неопходно је да становништво буде правовремено, балансирано, истинито и континуирано обавештавано у средствима јавног информисања како оним традиционалним, тако и оним новим, дигиталним, медијима. Новинари и новинарке су у оваквим ситуацијама значајан део система санирања ванредне ситуације, тако да и за њих важи одредба да морају „употребити посебне мере, снаге и средства уз појачан режим рада“ у обезбеђивању тачних и учинковитих информација за грађанство.

Право јавности да зна је произашло из члана 19 Универзалне декларације о људским правима, које подразумева да свако има „право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе.“ У ванредним ситуацијама то право је од изузетног значаја јер како је то дефинисао Норберт Винер „само информисан човек је делатан“.

У време пандемије ковида 19 показало се да грађани и поред обиља информација о самој ванредној ситуацији у којој су се нашли релативно изненада, затим о природи самог вируса и пандемије, упутствима за обезбеђивање личне и колективне безбедности против ширења заразе, те о препорученом понашању у различитим периодима пандемије, а посебно о значају вакцинисања нису били, показала су истраживања, адекватно информисани. Лажне и манипулативне информације ширили су како традиционални, тако и нови дигитални медији. Извори

* Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

информација о ковиду-19 било да су званични, полузванични, или појединачни (лекари, политичари, економисти, експерти различитих профила, селебрити) показало се да нису у потпуности схватили значај „јавне речи“ и погубност ширења полуистина, манипулативних и лажних вести, посебно опречних информација о учинку и потреби вакцинисања. Истовремено и многа средства јавног информисања тежећи профитабилности сензационалистичком уређивачком политиком давали су у својим медијима простор управо контроверзним и манипулативним информацијама о вакцинама.

Овом анализом намеравамо да сагледамо аспекте антивакциналне „инфодемике“, њених трендова и тематских фокуса, током првих десет месеци 2021. године на нашем говорном подручју. Истраживањем су обухваћене деконструкције лажних и манипулативних наратива објављене на порталима Raskrikavanje.rs (Београд), FakeNews Tragač (Нови Сад) и Raskrinkavanje.ba (Сарајево), објављене у периоду од 1. јануара до 31. октобра 2021. године (304 дана). Уочено је укупно 218 текстова, у оквиру којих су деконструисани лажни и манипулативни наративи о вакцинама и вакцинацији.

Велики број дезинформација из овог корпуса има продужено трајање: оне се појаве, достигну вирални зенит, уступе место новим дезинформацијама, да би потом опет оживеле, кроз процес рециклирања садржаја или „освежавања“ дезинформација новим псеудонаучним доказима, што их чини трајно опасним и манипулативним за формирање јавног мњења о вакцинисању као медицинској мери, и посебно против ковида-19, што у крајњем резултату може угрозити општу безбедност заједнице.

Кључне речи: инфодемичка, лажне, манипулативне, вести, дезинформације, вакцине, ковид 19, пандемија

